

Тетяна МЕДВИДЬ,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) tatjana.medvid@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті теоретично обґрунтовано етап становлення загальної музичної освіти в Україні у 70-ті роки ХХ століття і висвітлено його історичні передумови. Здійснено історико-педагогічний аналіз сутності й змісту музичного навчання та виховання у загальноосвітніх закладах України у 50-ті – 70-ті роки ХХ століття, проаналізовано зміни, що відбувалися в галузі шкільної музичної освіти впродовж цього періоду.

Ключові слова: загальна обов'язкова освіта, навчальні плани та програми, уроки співів і музики.

Літ. 10.

Tetiana MEDVID,
Ph.D in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Methods
of Musical Education and Conducting Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) tatjana.medvid@gmail.com

FORMATION OF GENERAL MUSIC EDUCATION IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

The phase of the establishment of general music education in Ukraine in the 1970s of the 20th century has been theoretically grounded in the article as well as its historical background. Historical-pedagogical analysis of the essence of music education in a comprehensive school of Ukraine in the 1950s and 70s of the 20th century was done. The changes taking place in the field of school music education during this period was analyzed.

Key words: general compulsory education, curricula and programmes of study, singing and music lessons.

Ref. 10.

Татьяна МЕДВИДЬ,
кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры
методики музыкального образования Дрогобычского государственного
педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) tatjana.medvid@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ОБЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ СТОЛЕТИЯ

В статье теоретически обоснован этап становления общего музыкального образования в Украине в 70-е годы ХХ века и отражены его исторические предпосылки. Осуществлен историко-педагогический анализ содержания музыкального обучения и воспитания в общеобразовательных

Постановка проблеми. Незаперечним фактом сучасної педагогічної науки є те, що у становленні духовності, моралі та внутрішньої культури підростаючого покоління важлива роль належить музичному вихованню у загальноосвітніх закладах. За час існування обов'язкової шкільної музичної освіти нагромаджено великий досвід у галузі теорії та практики музично-естетичних дисциплін. Враховуючи важливість історико-педагогічного підходу до розвитку загальної музичної освіти та недостатню висвітленість зазначеного аспекту в сучасних наукових дослідженнях, обрано згадану вище тему. Вихідною умовою статті стала ідея теоретичного обґрунтування *етапу становлення загальної музичної освіти* у середніх навчальних закладах України у досліджуваній період з метою систематизації нагромаджених знань та подальшого наукового пошуку в царині музичної педагогіки.

Аналіз досліджень. До проблем музичної освіти в Україні певного історичного періоду зверталися такі дослідники та науковці: І. Гринчук, Н. Гуральник, О. Михайличенко, В. Найда, О. Олексюк, Н. Онищенко, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Черкасов та ін. Аналізуючи стан загальної музичної освіти у другій половині XX століття, можна стверджувати, що у 50 – 60-ті роки створювалися лише передумови її становлення. На розвиток музично-педагогічної думки у першій половині 70-х років XX століття суттєво вплинули дослідження О. Андросової, Г. Васильєвої, К. Дрозденко, З. Жофчак, В. Коваліва, Р. Любимої, Г. Падалки, А. Салія, О. Раввінова, В. Уманець, Л. Хлебникової, Ю. Юцевича та ін. Свої теоретичні та практичні здобутки в галузі шкільної музичної освіти у другій половині 70-х років XX століття висвітлювали: М. Батицький, Л. Безбородова, А. Білогубка, А. Болгарський, А. Верещагіна, З. Жофчак, З. Квасниця, С. Козлова, В. Лужний, М. Маліборський, Л. Хлебникова та ін. Перед системою освіти щоразу постають нові завдання, вирішити які не можливо без глибокого аналізу попереднього досвіду роботи та прогресивних надбань у кожній галузі, зокрема й у сфері загальної музичної освіти. Проблеми музичного навчання та виховання у загальноосвітній школі на сучасному етапі присвячено чимало змістовних публікацій О. Гумінської, О. Корнілової, О. Лобової, Л. Масол, Е. Печерської, О. Ростовського та ін.

Мета статті – висвітлити історичні передумови та етап становлення загальної музичної освіти в Україні у другій половині XX століття.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на труднощі післявоєнного періоду (50-ті роки XX ст.), система народної освіти в нашій країні поступово відбудовувалася. Українська республіка, перебуваючи в складі Радянського Союзу, повинна була виконувати всі рішення з'їздів комуністичної партії СРСР, а також нормативні документи уряду в галузі шкільництва. Першими приймалися постанови на Всесоюзному рівні, а наступними були ідентичні документи керівних органів союзних республік. Централізація пронизувала усі сфери діяльності, зокрема й освіту.

У 1949 році було запроваджено *загальне обов'язкове семирічне навчання*. На початку 50-х років урок «*Снів*» офіційно ввійшов до навчальних планів початкової школи, але фактично не проводився. Музично-виховна робота відбувалася здебільшого в позаурочний час. Це явище можна було аргументувати надзвичайно складни-

ми умовами післявоєнного часу. У 1956 році *уроки співів* було внесено до навчальних планів 5-6 класів семирічної школи. На допомогу вчителям у 1958 році вийшов друком методичний посібник «Уроки співів у п'ятому і шостому класах» російських авторів: О. Гембицької, В. Дишлевської, М. Румер (переклад з першого російського видання). Урок містив такі види роботи: розспівування, слухові вправи, нотна грамота, бесіда про музику, вивчення та повторення пісень [10, 7]. У посібнику були методичні вказівки щодо організації хорового співу, вивчення нотної грамоти та слухання музичних творів. Оскільки у багатьох школах не було засобів для слухання музики (патефонів та платівок), твори для цього виду діяльності автори пропонували на вибір, рекомендуючи використовувати в основному пісенний матеріал [10, 3–4]. У методичних вказівках було підкреслено, що музичні твори автори підібрали з урахуванням програми літературного читання, оскільки цей курс містив ознайомлення з різними жанрами народних пісень та особливостями літературних творів (ліричних, епічних, героїчних тощо). На жаль, суть загальної музичної освіти у 60-ті роки ХХ століття було приведено у відповідність з гаслом про те, що культура і мистецтво мають бути соціалістичними за формою і радянськими за змістом. Від національної школи в Україні не залишилося нічого, оскільки з першого класу учнів навчали любити імперію, а не Батьківщину.

У 1960/1961 н. р. в Українській РСР відбувся перехід до обов'язкового восьмирічного навчання [2, 21]. «Восьмирічна школа є неповною середньою загальноосвітньою трудовою політехнічною школою, обов'язковою для всіх дітей віком від 7 до 15 – 16 років», – було зазначено у «Положенні про восьмирічну школу» від 16.08.1960 р. [3, 2]. Існували й середні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням, але вчитися у 9 – 10 класах було не обов'язково.

У навчальні плани для восьмирічних шкіл (1960/61 н. р.) входив урок «Музика і співі». Школярі повинні були його опанувати один раз на тиждень від *першого* до *восьмого* класу [4, 2]. Підручники були лише для учнів початкової школи. У зв'язку з нестачею у загальноосвітніх закладах кваліфікованих педагогічних кадрів МО УРСР рекомендувало залучати до викладання *музики і співів* членів Хорового товариства [5, 20]. Потрібно зазначити, що в цей період в Україні налічувалося понад 40 тисяч дитячих хорових колективів у школах та позашкільних установах. На початку 60-х років, коли відбувається загальний економічний ріст в Україні, помітні деякі зрушення й у сфері музичної освіти. Зокрема, відкриваються музично-педагогічні факультети при педагогічних вузах. У 1962 році було відкрито такий факультет і в Дрогобицькому педагогічному інституті імені І. Франка. Отже, поступово зростає кількість учителів *музики і співів* з вищою освітою.

В історії розвитку України 70-ті роки ХХ століття характеризуються скасуванням обов'язкової професійної підготовки учнів у загальноосвітніх школах та запровадженням загальної середньої освіти, так званої «десятирічки». Насамперед це вносило зміни в структуру загальноосвітньої школи: якщо раніше вивчення систематичного курсу основ наук розпочиналося у *п'ятому* класі, то нові навчальні плани та програми передбачали перенесення цього початку у *четвертий* клас. Таким чином, збільшився термін навчання в основній школі (4-8 класи). Міністерство освіти УРСР ще в кінці 60-х років багато зробило для того, щоб забезпечити педагогічну підготовку таких змін. Було затверджено нові програми, підготовлено підручники. За графіком, схваленим колегією Міністерства освіти УРСР, у 1970/71 н. р. за новими програмами розпочали роботу всі *четверті* класи. З метою ліквідації розриву між діючими про-

грамами для *третьох* класів і новими для *четвертих* МО УРСР затвердило на 1970/71 і 1971/72 роки перехідні навчальні плани, згідно з якими відбувся перерозподіл годин. Предмет «*Співу і музики*» вивчався з *першого* до *сьомого* класу один раз на тиждень [6, 10]. Урок проводився згідно з програмами, які було впроваджено у 1968/69 н. р. для 1-3 класів та у 1969/70 – для 4 – 7 класів. Серйозним недоліком було те, що іноді з різних причин (відсутність занять у школі, постійна зміна вчителів музики, недостатня їх підготовка), – навчання на уроках не мало планомірного та цілеспрямованого характеру, не забезпечувало систематичності й послідовності в оволодінні матеріалом. Педагоги розуміли проблему і намагалися продовжити музичне виховання в позаурочний час. У багатьох школах було нагромаджено досвід цікавої позакласної роботи: існували клуби любителів музики, різноманітні музичні товариства в середніх і старших класах тощо.

У 1972 році вийшла друком Постанова «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і подальший розвиток загальноосвітньої школи». Поступовому становленню музичної освіти на початку 70-х років сприяла низка чинників. Передусім, це проведення науково-практичних семінарів з питань музичного навчання школярів (як в Україні, так і в інших союзних республіках та за кордоном); висвітлення проблем загальної музичної освіти на сторінках наукової збірки «Музика в школі», перший випуск якої був надрукований у 1972 році; швидкий розвиток у вищих навчальних закладах структури музично-педагогічних факультетів (на той час їх в Україні налічувалось 13), які готували вчителів *співу і музики*, проводили науково-дослідну роботу з теорії та практики музичного навчання і розпочали підготовку аспірантів з цього фаху.

У музично-педагогічній практиці української школи в цей період утвердився тип уроку, який отримав назву «*комплексний*». Він органічно поєднував три компоненти: *хоровий спів, нотну грамоту і слухання музики*. Загально-педагогічні положення і принципи, на основі яких будується урок з будь-якого навчального предмету, були використані й у структурі комплексного уроку *співу і музики*. Безумовно, специфіка дидактичного матеріалу також впливала на його побудову і характер проведення. Він вважався традиційним і довго залишався у педагогічній практиці як стабільна форма викладу навчального матеріалу, перевірена часом і досвідом. І хоча цей тип уроку визначився як єдиний процес навчання, виховання та естетичного розвитку, проблема докорінного покращення загальної музичної освіти безпосередньо була пов'язана з вивченням основ *музичної грамоти*. Перед загальноосвітньою школою постало завдання в найближчому майбутньому досягти такого рівня загальної музичної освіти, коли підліток після закінчення школи буде в змозі співати мелодії з нотного аркуша та записувати їх на слух [1, 81]. Проте саме в цьому не було досягнуто бажаних результатів. Нотна грамота, яка в той час вивчалася застарілими методами, зовсім не сприяла швидкому, а найголовніше свідомому засвоєнню музичних знань. У шкільній практиці цей компонент уроку інколи перетворювався в суху теорію, зовсім не пов'язану з живою музикою.

У 1973 році, згідно з рішенням Міністерства освіти України, предмет «*Співу і музики*» отримав назву «*Музика*» та вивчався, як і раніше, один раз на тиждень від *першого* до *сьомого* класу [7, 10].

У 1977 році Міністерство освіти УРСР видало наказ про відкриття *підготовчих* класів у загальноосвітніх школах та про організацію роботи в них. Одним із позитивних моментів, зазначених у навчальному плані для підготовчих класів, було

вивчення предмету «Музика, спів, ритміка» тричі на тиждень. Заняття тривали 45 хвилин [8, 15].

У цей період було видано ще кілька Постанов та інструктивно-методичних матеріалів, які були присвячені діяльності загальноосвітньої школи. Зокрема, Постанова уряду «Про дальше вдосконалення навчання та виховання учнів загальноосвітніх шкіл та підготовку їх до праці» (1977); Постанова колегій Міністерства освіти та Міністерства культури УРСР «Про дальше поліпшення естетичного виховання в загальноосвітніх школах» (1978), в яких зазначалося, що в роботі щодо естетичного виховання підростаючого покоління ще багато невирішених питань. Зокрема, уроки деяких учителів слабо сприяють формуванню в учнів естетичних смаків та ідеалів, емоційної чутливості до природи і мистецтва; в багатьох школах, особливо сільських, на низькому рівні ведеться викладання музики та образотворчого мистецтва. Було вказано, що важливою причиною серйозних недоліків є недостатня забезпеченість шкіл кваліфікованими педагогічними кадрами. Так, з 7,5 тисяч учителів музики понад 20 % не мали вищої та середньої спеціальної освіти. Таким чином, ця Постанова вказувала на незадовільне виконання попередньої (від 09.06.1976 р. «Про стан і заходи поліпшення естетичного виховання учнівської молоді»). Тому спільна колегія Міністерства освіти та Міністерства культури України опублікувала «Заходи з дальшого поліпшення естетичного виховання учнівської молоді на 1978-1982 рр.», а саме: удосконалити естетичне виховання засобами музичного та образотворчого мистецтва; переглянути програми з обох предметів і створити посібники на допомогу вчителям музики та образотворчого мистецтва; розробити перспективний план підвищення кваліфікації вчителів; поступово передати уроки музики у початкових класах фахівцям з відповідною освітою тощо [9, 16–17].

Висновки. Історико-компаративний аналіз педагогічного надбання минулого дає можливість стверджувати, що у 50-ті – 60-ті роки ХХ століття створювалися лише передумови становлення загальної музичної освіти в Україні, а з 70-х років ХХ століття безпосередньо розпочинається етап її становлення. Прогресивні ідеї музичного навчання й виховання школярів, які витримали випробування часом, сприяли розвитку загальної музичної освіти. Таким чином, ґрунтовне вивчення історико-методологічних засад у галузі музично-естетичних дисциплін відкриває перспективу для подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильєва Г. З досвіду розвитку музичного слуху дітей за релятивною системою на початковому етапі навчання / Г. Васильєва // Музика в школі. – 1972. – №1. – С. 81–93.
2. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1960. – № 11. – Червень. – 24 с.
3. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1960. – № 17 – 18. – Вересень. – 40 с.
4. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1960. – № 19 – 20. – Жовтень. – 60 с.
5. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1962. – № 9. – Травень. – 24 с.
6. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1970. – № 7 – 8. – Квітень. – 32 с.
7. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1973. – № 2. – Січень. – 32 с.

8. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1977. – № 16. – Серпень. – 32 с.
9. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1978. – № 22. – Листопад. – 32 с.
10. Румер М. Уроки співів у п'ятому і шостому класах [переклад з першого російського видання] / О. Гембицька, В. Дишлевська, М. Румер. – К. : Радянська школа, 1958. – 108 с.

REFERENCES

1. Vasylyjeva G. Z dosvidu rozvytku muzychnogo sluhu ditej za reljatyvnoju systemoju na pochatkovomu etapi navchannja / G. Vasylyjeva // Muzyka v shkoli. – 1972. – № 1. – S. 81–93.
2. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1960. – № 11. – Cherven'. – 24 s.
3. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1960. – № 17 – 18. – Veresen'. – 40 s.
4. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1960. – № 19 – 20. – Zhovten'. – 60 s.
5. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1962. – № 9. – Traven'. – 24 s.
6. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1970. – № 7 – 8. – Kviten'. – 32 s.
7. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1973. – № 2. – Sichen'. – 32 s.
8. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1977. – № 16. – Serpen'. – 32 s.
9. Zbirnyk nakaziv ta instrukcij Ministerstva osvity Ukrainiskoi RSR. – K. : Radjanska shkola, 1978. – № 22. – Lystopad. – 32 s.
10. Rumer M. Uroky spiviv u p'jatomu i shostomu klasah [pereklad z pershogo rosijskogo vydannja] / O. Gembycka, V. Dyshlevska, M. Rumer. – K. : Radjanska shkola, 1958. – 108 s.

Статтю подано до редакції 25.02.2016 р.